

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ФОРМІ СПЛАТИ ШТРАФНИХ САНКЦІЙ

Татькова З.Ф.,

доцент кафедри господарського права
ЕПФ ДонНУ

Стаття напрацьована на основі узагальнення практики застосування штрафних санкцій (ст.230 ГКУ) господарськими судами та суб'єктами господарювання у сфері господарської діяльності. Наголошується на питаннях визначення та застосування, правильності поділу штрафних санкцій на пеню, штрафи та неустойку. Виявлено низку проблем та запропоновано шляхи вдосконалення щодо порядку стягнення, розмірів та особливостей розрахунку зазначених санкцій.

Ключові слова: штрафні санкції; підстави; види; розміри; строки; штраф; пеня; неустойка; суб'єкти господарювання; договірне зобов'язання.

Статья наработана на основании обобщения практики применения штрафных санкций (ст.230 ХКУ) хозяйственными судами и субъектами хозяйствования в сфере хозяйственной деятельности. Акцентируется внимание на вопросах определения и применения, правильности разделения штрафных санкций на пеню, штраф и неустойку. Выявлены проблемы и предложены пути усовершенствования относительно порядка взыскания, размеров и особенностей расчета указанных санкций.

Ключевые слова: штрафные санкции; основания; виды; размеры; сроки; штраф; пеня; неустойка; субъекты хозяйствования; договорное обязательство.

The article is made on the basis of generalizations of the practice of punitive sanctions use (art.230 of the Commercial Code of Ukraine) by commercial courts and management subjects in the sphere of commercial activity. The attention is accentuated on the questions of determination, use and accuracy of the punitive sanctions division into fine, penalty and forfeit. It was revealed the problems and it was offered the improvement ways concerning the procedure of exaction, sizes and particularities of the calculation of mentioned sanctions.

Keywords: punitive sanctions; grounds; types; sizes; periods; penalty; fine; forfeit; management subjects; contractual obligations.

Як підтверджують матеріали судової практики, штрафні санкції, що накладаються за порушення господарських зобов'язань, – найбільш поширена форма відповідальності у цій сфері. Це є цілком виправданим, оскільки така відповідальність виконує важливі стимулюючу і виховну функції, що, в свою чергу, обумовлено кількома факторами: по-перше, можливість її застосування виключно у випадках, що прямо передбачено законом чи договором. По-друге, залежність розміру штрафних санкцій від негативних наслідків господарського правопорушення, але не від суми завданих суб'єкту господарювання збитків. По-третє, можливість їх застосування навіть тоді, коли правопорушення не призвело до виникнення у потерпілої сторони збитків, тобто основною підставою застосування штрафних санкцій є сам факт правопорушення. Наведене підтверджує їх значимість для подальшого укріплення правопорядку у господарських відносинах та захисту прав суб'єктів господарювання. Разом з тим застосування зазначеної форми відповідальності супроводжується низкою проблем, що пов'язані з відсутністю їх вирішення на рівні законодавства чи наявністю кількох підходів щодо їх вирішення.

У науковій літературі питання штрафних санкцій були предметом уваги багатьох авторів, серед яких тільки в останні роки: О. Адамовська [1], В. П. Богун [2], Л. Ф. Винокурова [3], О. Гелевей [4], Н. Ненюк [5], Г. А. Осетинська [6], О. О. Отраднова [7], О. П. Подцерковний [8], В. М. Черешнюк [9] та багато інших, але окремі аспекти застосування таких санкцій все ще потребують доопрацювання, що вказує на актуальність подальшого дослідження цієї форми господарського-правової відповідальності. При цьому, зважаючи на те, що у науковій літературі

розглядалось багато питань щодо зазначених санкцій, в цьому дослідженні буде приділено увагу в основному тим із них, що продовжують викликати проблеми на практиці.

Правовою підставою застосування відповідальності у формі сплати штрафних санкцій є, перш за все, ст.230 ГК України, відповідно до якої такими санкціями визначаються господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити при порушенні ним правил здійснення господарської діяльності, невиконанні або неналежному виконанні господарського зобов'язання. Водночас поняття штрафних санкцій знайшло своє відображення також у ЦК України, із змісту якого випливає, що у випадку порушення відповідного зобов'язання боржник зобов'язаний сплатити кредиторі неустойку (штраф, пеню) як грошову суму або інше рухоме чи нерухоме майно. Аналіз відповідних положень кодексів дозволяє зробити висновок, що ними визначено різні предмети штрафних санкцій: лише грошові кошти та грошові кошти і інше майно. На підставі цього в літературі розгорнулася дискусія щодо можливості та доцільності використання майнової неустойки у господарських відносинах. При цьому в науці було зроблено спробу вирішити названу проблему шляхом накладання обтяження на майно, яке має слідувати за річчю при переході прав на неї до третіх осіб, що полягає у праві кредитора звернути на нього стягнення при порушенні боржником свого зобов'язання [10]. Викладена точка зору заслуговує на підтримку, хоча має свої вразливі місця з огляду на те, що майнова неустойка у цьому випадку не буде відрізнятися від іншого виду забезпечення зобов'язань – застави, що унеможливує її

застосування без відповідного механізму стягнення.

При вирішенні зазначеного питання можна погодитись з тими авторами, що наголошують на імперативності норми ГК України щодо предмету штрафних санкцій за порушення господарських зобов'язань, а саме лише грошових коштів, зважаючи на достатньо ускладнений порядок звернення стягнення на майно суб'єктів господарювання, відсутність незалежної оцінки майна господарсько-виробничого призначення та можливість зловживань стосовно господарського використання майна. Така позиція підтримана і Вищим господарським судом [11].

Одним із питань, що потребує вирішення є уточнення визначення видів штрафних санкцій, зокрема стосовно використання для забезпечення господарських зобов'язань неустойки, штрафу, пені (ст. 230 ГК України) чи лише штрафу і пені як видів неустойки (ст. 549 ЦК України). Така постановка питання зумовлена в тому числі і Інформаційним листом Вищого господарського суду України від 7 квітня 2008 р. № 01-8/211, в якому стосовно самостійності неустойки як виду штрафної санкції роз'яснюється, що «оскільки ГК України не містить визначень неустойки, штрафу та пені, які сплачуються у разі невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання, слід виходити із визначень, наведених у ЦК України» [11]. Разом з тим аналіз зазначених визначень у ЦК України та ГК України вказує на те, що поняття штрафних санкцій у ГК України є більш широким, ніж поняття неустойки у ЦК України, що дало можливість в літературі запропонувати визначення всіх трьох штрафних санкцій [12], які заслуговують на увагу, хоча і потребують доопрацювання.

Як свідчить практика, серед найбільш вживаних штрафних санкцій є пеня, яка застосовується переважно у випадку прострочення суб'єктом господарювання виконання його зобов'язань. На відміну від пені, передбаченої ЦК України, ця штрафна санкція у господарських відносинах може застосовуватись як щодо грошових, так і щодо інших зобов'язань. Крім того уточнити визначення пені можна з урахуванням встановлених обмежень щодо стягнення такої санкції.

Таким чином, взявши за основу правову основу стосовно розміру, порядку стягнення і особливостей її розрахунку, пеня представляє собою таку грошову суму, яка встановлюється нормативно-правовими актами або договором за прострочення виконання господарських зобов'язань суб'єктом господарювання, обчислюється у відсотках, розмір стягнення якої є граничним та не може перевищувати подвійної облікової ставки НБУ за кожен день прострочки, період стягнення якої є пресічним і не може перевищувати 6 місяців (п.6 ст.231, ст.343 ГК та Закон України «Про несвоєчасне виконання грошових зобов'язань») [13].

Серед різновидів штрафних санкцій, що застосовується до правопорушника незалежно від

збитків потерпілого, знаходиться штраф. Поняття штрафу у законодавстві відсутнє, хоча за результатами оцінки способів, якими у нормативно-правових актах встановлюється його розмір (у процентному відношенні до суми всього зобов'язання чи невиконаної частини зобов'язання; у твердій сумі; у кратному розмірі до вартості предмета, що заміщається штрафом, чи до суми невиконаного зобов'язання), а також відповідних матеріалів практики можна стверджувати, що штраф – це обов'язково грошова сума, розмір якої встановлюється нормативно-правовими актами або договором. Із аналізу нормативно-правових актів, якими передбачається штраф за невиконання господарських зобов'язань, слідує, що він встановлюється як правило, у твердій сумі, або у процентному відношенні до ціни всього договору чи невиконаної його частини, або у кратному розмірі до ціни договору чи вартості майна, застосовується незалежно від збитків потерпілого та стягується одноразово. При цьому, як справедливо зазначалося в літературі, встановлений законом або договором штраф стягується в випадках, коли суб'єкт господарювання який порушив зобов'язання, не прийняв усіх необхідних заходів для його належного виконання. При неодноразовому порушенні вимог зобов'язання, суд може стягнути штраф в подвійному розмірі.

Отже, штраф – це грошова сума, розмір якої встановлюється нормативно-правовими актами або договором за невиконання господарських зобов'язань у твердій сумі, або у процентному відношенні до ціни всього договору чи невиконаної його частини, або у кратному розмірі до ціни договору чи вартості майна, що застосовується незалежно від збитків потерпілого та стягується одноразово.

Одночасно і мірою відповідальності, і способом забезпечення виконання зобов'язань є неустойка, основне призначення якої виражається в стимулюванні боржника до належного виконання свого зобов'язання, а додаткове – в тому що вона є невідгідним наслідком для несправного боржника. Тривалий час у господарських відносинах неустойка застосовувалась як самостійна санкція поряд з штрафом та пенею, хоча її визначення у ГК України відсутнє. Відсутнє таке визначення і у ЦК України, оскільки, як зазначалось раніш, неустойкою визнається штраф та пеня як грошові суми або інше майно (ст.549 ЦК України). Разом з тим неустойка як окремий вид штрафної санкції, виходячи із свободи договору, може використовуватись при встановленні відповідальності за порушення господарських зобов'язань, оскільки є ще одним засобом забезпечення їх виконання. Крім того, неустойка передбачена і у діючому законодавстві, наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 р. N 846 встановлено розмір неустойки, яку сплачують покупці у разі повної або часткової несплати в установлений Законом України "Про приватизацію державного майна" строк коштів за об'єкт приватизації, вклю-

чаючи земельну ділянку, а саме 20 відсотків ціни, за яку придбано такий об'єкт, включаючи земельну ділянку [14].

При цьому на відміну від пені, неустойка застосовується при невиконанні будь-якого зобов'язання, стягується за весь період в межах загального строку позовної давності за принципом «свободи договору», встановлюється законом чи договором.

З урахуванням викладеного неустойка – це грошова сума, що встановлюється нормативно-правовими актами або договором, за неналежне виконання господарських зобов'язань у процентному відношенні до ціни всього договору чи невиконаної його частини, що застосовується залежно від розміру стягнення збитків та стягується за весь період правопорушення.

Потребує уточнення і питання розміру штрафних санкцій, яке вирішено у законодавстві України неоднозначно. Так, відповідно до частини першої ст. 231 ГК України законом щодо окремих видів господарських зобов'язань може бути передбачено розмір штрафних санкцій, зміна якого за погодженням сторін не допускається. Водночас згідно із ст. 551 ЦК України, розмір неустойки, що встановлено законом, може бути за згодою сторін збільшений у договорі. В літературі ця загальна норма стала розглядатись як така, що має використовуватись і у господарських відносинах, з чим не можна погодитись. Як правило, законом встановлено розміри штрафних санкцій для забезпечення публічних інтересів або прав та інтересів суб'єктів господарювання, майнові права яких є найбільш вразливими. Прикладом таких норм можна навести: п. 7 ст. 15 Закону України «Про захист прав покупців сільськогосподарських машин» від 5.06.2003 р. [15]; ч. 5 ст. 26 Закону України «Про електроенергетику»; ч. 2 ст. 274 ГК України тощо. З наведеного слідує, що у господарських відносинах правила ст. 551 ЦК України не повинні застосовуватись, оскільки ст. 231 ГК України є спеціальною, а нею передбачено інше правило.

Дискусійним положенням щодо розміру штрафних санкцій залишається також можливість їх зменшення на підставі відповідних критеріїв, питанням якої присвячена ціла низька наукових досліджень [16,17,18]. Так, за загальним правилом, штрафні санкції стягуються з порушника у повному обсязі, однак згідно із ст. 233 ГК України у разі, коли належні до сплати штрафні санкції надмірно великі в порівнянні зі збитками кредитора, суд має право зменшити їх розмір. При цьому із аналізу положень ГК України про зменшення розміру штрафних санкцій, можна дійти таких висновків: по-перше, зменшення штрафних санкцій є правом, а не обов'язком суду; по-друге, ініціатива зменшення таких санкцій може належати як сторонам судового процесу, так і суду; по-третє, основною підставою для зменшення штрафних санкцій є необґрунтовано великий їх розмір у порівнянні зі збитками кредитора, що підкреслює застосовність норм про зменшення

розміру штрафів та пені лише у виняткових випадках. В ГПК України питання зменшення штрафних санкцій врегульоване дещо по-іншому. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 83 цього нормативно-правового акта господарський суд при прийнятті рішення по справі наділяється правом зменшувати розмір неустойки (штрафу, пені), яка підлягає стягненню зі сторони, що порушила зобов'язання, у виняткових випадках. При цьому, на відміну від попереднього кодексу, можливість зменшення штрафних санкцій в ГПК України не пов'язується зі збитками, яких зазнав кредитор. Окрім зазначених нормативно-правових положень, право зменшувати розмір неустойки надано суду також ч. 3 ст. 551 ЦК України, яка вказує на можливість стягнення з боржника певної суми, якщо її розмір значно перевищує розмір збитків, що зазнав кредитор.

Як видно, наявність у законодавстві норм про зменшення штрафних санкцій підтверджує компенсаційний підхід щодо їх розуміння, який домінує у сучасній господарсько-правовій доктрині. Окрім того, закріплення в законодавстві спеціальних норм, що дозволяють суду зменшувати розмір штрафних санкцій, свідчить і про самостійний характер штрафних санкцій як однієї з форм відповідальності. Разом з тим у вітчизняному законодавстві відсутня деталізація критеріїв, що мають враховуватись при зменшенні неустойки. У зв'язку з цим вирішення цього питання залишено на практиці на розсуд суду, що розглядає конкретну справу. При цьому до уваги, як правило береться, ступінь виконання зобов'язання боржником і майновий стан сторін, які беруть участь у зобов'язанні.

Як свідчить аналіз матеріалів судової практики одним із суперечливих питань при зменшенні штрафних санкцій є врахування судом майнового стану сторін. Так, у ч. першій ст. 145 ГК України майновий стан суб'єкта господарювання визначається за сукупністю належних йому майнових прав та зобов'язань, що відображається у відповідному бухгалтерському обліку його господарської діяльності відповідно до закону. При цьому деталізації поняття «майновий стан сторін» ст. 233 ГК України не містить. У зв'язку з цим можна припустити, що при вирішенні питання про зменшення штрафних санкцій суд повинен враховувати: важкий майновий стан кредитора; його задовільний майновий стан; важкий чи задовільний майновий стан боржника. Разом з тим важкий майновий стан кредитора навряд чи можна розглядати підставою для зменшення розміру штрафних санкцій, якщо є підстави вважати, що такий стан викликаний порушенням зобов'язань боржником, оскільки у такому випадку його можна віднести до доказів негативних наслідків, що спричинено таким порушенням. Не можуть слугувати підставою для зміни встановленого сторонами розміру штрафних санкцій і високі фінансові показники діяльності кредитора, оскільки цей факт жодним чином не виправдовує безвідповідального

ставлення боржника до своїх обов'язків, хоча, на думку окремих дослідників, задовільний фінансовий стан кредитора може враховуватись, але лише в якості доводу на користь збереження неустойки в її погодженому розмірі. Навряд чи може слугувати підставою для зменшення розміру відповідальності і задовільний майновий стан боржника, який має достатньо ресурсів для виконання зобов'язання, не виконує його, оскільки це свідчить скоріше про зухвале нехтування ним своїх обов'язків і не може сприяти мінімізації розміру штрафних санкцій. Це підтверджують і матеріали судової практики Вищого господарського суду України, при оцінці якої не виявлено жодного випадку, коли суди враховували б задовільний майновий стан боржника чи кредитора або важкий майновий стан кредитора в якості підстави для зменшення штрафних санкцій. До уваги, як правило судом береться, важке майнове становище боржника. Зокрема, у постанові ВГС України від 7 грудня 2010 р. по справі № 53/143-09 за позовом ВАТ «Укрнафта» до ТОВ «Альфа» зазначається, що неналежне виконання відповідачем своїх зобов'язань за договором обумовлено несвоєчасним виконанням контрагентами відповідача своїх договірних зобов'язань, а також суттєвим погіршенням майнового стану відповідача, що не давало фінансової можливості вчасно закуповувати товари, а потім поставляти їх позивачу [19]. З урахуванням цього розмір штрафних санкцій був зменшений судом майже на 30%. В іншій постанові ВГС України від 14 грудня 2010 р. по справі № 4/194-09-4802 за позовом ТОВ «Орлок ЛПД» до ТОВ «Агрофірма «Шабо» суд дійшов висновку про необхідність зменшення штрафу на 95% через скрутне матеріальне становище боржника, яке підтверджувалось звітами про фінансові результати його господарської діяльності [20].

Така практика застосування норм про зменшення штрафних санкцій викликає певні зауваження. Так, як впливає з положення ч. 1 ст. 145 ГК України, наявність заборгованості контрагентів перед боржником не справляє негативний вплив на загальний майновий стан суб'єкта господарювання. Якщо ж заборгованість третіх осіб призводить до неможливості виконання боржником своїх зобов'язань, то боржник вправі включити сплачені ним на користь кредитора штрафні санкції до складу збитків на підставі положення ч. 1 ст. 225 ГК України. Окрім того, врахування юрисдикційними органами важкого матеріального стану боржника як обставини для зменшення відповідальності, суперечить її загальним засадам, що встановлено господарським законодавством, зокрема, ч. 1 і 2 ст. 218 і ч. 1 ст. 229 ГК України. З урахуванням цього можна дійти висновку, що при зменшенні штрафних санкцій судом береться до уваги, як правило, майновий стан боржника, а не наявний майновий стан обох сторін, як це впливає з ч. 1 ст. 233 ГК України. Разом з тим врахування зазначеної обставини не узгоджується із сутністю штрафних санкцій, оскільки такі явля-

ють собою засіб впливу на потенційного порушника зобов'язання і повинні, в першу чергу, захищати інтереси добросовісного учасника господарського обороту. Окрім того, ринкові умови господарювання зобов'язують кожного із суб'єктів господарювання нести ризик настання негативних майнових наслідків самостійно і за результаті власної діяльності. У зв'язку з цим вбачається доцільним виключити з ч. 1 ст. 233 ГКУ визначення майнового стану сторін обставиною, яка має враховуватись судом при зменшенні штрафних санкцій.

Разом з тим аналіз практики застосування зазначених санкцій дозволяє зробити висновок, що до критеріїв зменшення їх розміру доцільно віднести такі обставини, які мають враховуватись при стягненні штрафних санкцій, зокрема ті, що підтверджують добровільне виконання винним суб'єктом свого обов'язку щодо відповідальності, а саме: 1) можливість та готовність винної сторони господарських зобов'язань усунути наслідки невиконання зобов'язання; 2) своєчасність попередження про неможливість виконання своїх зобов'язань; 3) часткове виконання зобов'язань на момент розгляду справи. Це сприятиме більш повній реалізації компенсаційної функції штрафних санкцій та запобіганню надмірного збагачення кредитора.

При нарахуванні штрафних санкцій виникає також питання про співвідношення позовної давності і строку, у межах якого нараховуються штрафні санкції. Так, останній представляє собою проміжок часу, протягом якого триває відповідне порушення (триваюче порушення). Зокрема, відповідно до ч. 6 ст. 232 ГК України нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання припиняється через 6 місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконане, якщо інше не встановлено законом або договором. Щодо позовної давності, то за загальним правилом, – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого права або інтересу (ст. 256 ЦК України). При цьому відповідно до ст. 223 ГК України при реалізації у судовому порядку відповідальності за правопорушення у сфері господарювання застосовуються загальний та скорочені строки позовної давності, які передбачені у ЦК України, якщо інші строки не встановлено ГК України. Так, відповідно до ст. 258 ЦК України скорочена позовна давність в один рік застосовується до вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені), однак якщо позов подано у зв'язку з поставкою товарів неналежної якості, він може бути пред'явлений протягом шести місяців з дня встановлення покупцем у належному порядку недоліків поставлених йому товарів, оскільки це встановлено у ч. 8 ст. 269 ГК України.

Це підтверджується і позицією Верховного Суду України, який поставив під сумнів точку зору Вищого господарського суду України, який надав перевагу саме положенням ЦК України в питаннях позовної давності. При цьому Верховний суд України послав-

ся на ч.2 ст.9 зазначеного Кодексу і дійшов висновку, що норми ГК України у регулюванні майнових відносин суб'єктів господарювання є спеціальними по відношенню до нього [21].

Схожим чином вирішується на практиці і питання щодо розповсюдження положень ч.6 ст.232 ГК України на порядок нарахування неустойки за несвочасне повернення орендованого майна згідно із ст. 785 ЦК України. Так, відповідно до цієї статті, якщо наймач не виконує обов'язку щодо повернення речі, наймодавець має право вимагати від нього сплати неустойки у розмірі подвійної плати за користування річчю за час прострочення. При цьому у судовій практиці наявні випадки, коли орендарі не повертали майно орендодавцю більше року, у зв'язку з чим, останній пред'являв до стягнення суму неустойки, яку було нараховано за весь час – на підставі ст.785 ЦК України. З цим можна погодитись, оскільки з урахуванням змісту ст.785 ЦК України та беззаперечності обов'язку орендаря повернути орендоване майно орендодавцю у разі припинення договору найму, можна дійти висновку, що сенс неустойки полягає в її нарахуванні саме за весь час прострочення виконання зобов'язання орендарем, на що прямо вказує ч.2 вищезгаданої статті. Разом з тим при вирішенні цієї категорії справ на практиці вирішальним є, як правило, те, яким чином сторони сформулювали відповідні положення у своєму договорі, а також перевірка обґрунтованості розрахунку заявлених вимог. Так, у касаційній постанові від 23 вересня 2004 р. у справі 310/106 йдеться про застосування санкцій за договором оренди, де Вищий господарський суд України зазначає, що «порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених цим Кодексом» [22], а у касаційній постанові від 28 квітня 2005 р. у справі № 8/574 Вищий господарський суд України дійшов висновку, що порядок застосування штрафних санкцій, що визначений ч.6 ст.232 ГК України, передбачає, що нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано [23].

Зазначена неузгодженість законодавства щодо строків, у межах, яких нараховуються штрафні санкції підтверджують складність цього питання для практики і вказують на доцільність відповідного законодавчого врегулювання. Вирішенням цього питання може бути уточнення у законодавстві строку нарахування штрафних санкцій стосовно порушення конкретних видів господарських зобов'язань, виходячи з їх змісту та видів порушення, з доповненням ч. 6 ст. 232 ГК України після слів: «мало бути виконано», такими словами: «якщо інше не передбачено законом чи договором».

Наступною проблемою, що виникають при застосуванні штрафних санкцій, є невизначеність правової природи стягнень у вигляді річних та

індексу інфляції за порушення спірного договору, що ставить під сумнів можливість віднесення їх до господарських санкцій у розумінні ГК України, на що зверталась увага у науковій літературі [24]. Так, у ч.4 ст.232 цього Кодексу поряд із видами господарських санкцій передбачено відсотки за неправомірне користування чужими коштами, що справляються по день сплати суми цих коштів кредиту, якщо законом або договором не встановлено для нарахування відсотків іншого строку. Разом з тим, відсотки за неправомірне користування чужими грошовими коштами не розглядаються законодавцем як різновид штрафних санкцій (ч.1 ст.230 ГК України), а подаються у вигляді елемента порядку їх застосування (ч.4 ст.232 ГК України).

Схожа регламентація щодо вказаних відсотків має місце і у цивільному законодавстві (ст.625 ЦК України), в якому встановлено 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не зазначено договором або законом. При цьому проценти включено до розділу «Правові наслідки порушення зобов'язання» ЦК України. У зв'язку з цим можна погодитись з авторами науково-практичного коментарю Господарського кодексу України, які зазначають, що «відсотки не є різновидом неустойки. Це компенсація кредиту за неправомірне користування понад встановлений строк коштами, які він має отримати від боржника» [12]. В цілому ж окреслена проблема потребує окремих досліджень.

Серед спірних питань у світлі відносин, що розглядаються, – можливість застосування в усіх випадках п.2 ст. 231 ГК України, коли сторонами чи законом не встановлено штрафні санкції, а однією зі сторін за зобов'язанням є суб'єкт, визначений ч.2 ст.22 ГК України (суб'єкт господарювання, що належить до державного сектору економіки). Так, у ч. 2 ст.231 ГК України передбачено, що якщо порушено господарське зобов'язання, в якому хоча б одна сторона є суб'єктом господарювання, що належить до державного сектору економіки, або порушення пов'язане з виконанням державного контракту, або виконання зобов'язання фінансується за рахунок Державного бюджету України чи за рахунок Державного кредиту, застосовуються наступні штрафні санкції, якщо інше не передбачено законом чи договором, – за порушення строків виконання зобов'язання стягується пеня у розмірі 0,1 відсотка вартості товарів (робіт, послуг), з яких допущено прострочення виконання за кожен день прострочення, а за прострочення понад 30 днів додатково стягується штраф у розмірі семи відсотків вказаної вартості.

Разом з тим наведеною нормою не визначено, за порушення строків виконання якого саме зобов'язання (сплата грошових коштів, поставка товарів, надання послуг тощо) передбачено зазначену відповідальність, у зв'язку з чим виникає питання щодо підстав застосування відповідальності у вигляді пені в розмірі 0,1 % вартості товарів (робіт, послуг) та штрафу у розмірі 7 % вказаної вартості. Окрім того,

виникає питання, чи є відповідальність у вигляді пені в розмірі 0,1 % вартості товарів (робіт, послуг) та штрафу у розмірі 7 % вказаної вартості такою, що застосовується у випадках порушення будь-якого господарського зобов'язання, в тому числі грошового, або цей вид відповідальності розповсюджується на випадки порушення зобов'язання лише з поставки продукції, виконання робіт, надання послуг.

Системний аналіз зазначеної норми дозволяє дійти висновку, що положення частини другої ст. 231 ГК України мають застосовуватись у всіх випадках

порушення будь-якого господарського зобов'язання, що попадають під зазначений перелік, за виключенням випадків, коли інший розмір штрафних санкцій не передбачено спеціальним законом чи конкретним договором.

Представлені питання щодо сплати штрафних санкцій як форми господарсько-правової відповідальності охоплюють лише частину проблем, що мають місце в практиці їх застосування і потребують доопрацювання, але і їх вирішення позитивно вплине на відповідну господарську та судову практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адамовська О. Штрафні санкції та заздалегідь встановлені збитки / О. Адамовська // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 8. – С. 45-48.
2. Богун В. Щодо пені за порушення термінів розрахунків за експортно-імпортними операціями / В. Богун // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 2. – С. 17-21.
3. Винокурова Л. Ф. Відповідальність за порушення у сфері господарювання : проблеми застосування норм Господарського та Цивільного кодексів / Л. Ф. Винокурова // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2005. – № 4. – С. 46-52.
4. Гелевей О. Способи визначення розміру неустойки / О. Гелевей // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 7. – С. 50-52.
5. Ненюк Н. Пеня у сфері зовнішньоекономічної діяльності : основна характеристика, проблеми застосування та шляхи їх вирішення / Н. Ненюк // Підприємство, господарство і право. – 2007. – № 3. – С. 56-59.
6. Осетинська Г. А. Неустойка як міра відповідальності за порушення прав споживачів / Г. А. Осетинська // Хозяйственное законодательство Украины : практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора : сб. науч. тр. / НАН Украины, Ин-т экон.-прав. исслед. – Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2005. – С. 458-460.
7. Отрадна О. О. Неустойка в цивільному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О. О. Отрадна. – К., 2002. – 20 с.
8. Подцерковний О. П. Правова природа мір відповідальності за прострочення виконання боржником грошового зобов'язання / О. Подцерковний // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 4. – С. 164-170.
9. Черешнюк В. М. Штрафні санкції за порушення господарських договорів / В. М. Черешнюк // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 7. – С. 83-87.
10. Отрадна О. Поняття та форми вини як умови деліктної відповідальності в цивільному праві / О. Отрадна // Юридична Україна. – 2005. – № 3. – С. 46-49.
11. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 7 квітня 2008 р. № 01-8/211 // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3. – С. 45.
12. Хозяйственный кодекс Украины : Научно-практический комментарий / Под ред. А.Г. Бобковой. – Харьков : Издатель ФЛ-П, 2008. – 1296 с.
13. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22 листопада 1996 р. (за станом на 10 січня 2002 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 5. – Ст. 28.
14. Про розмір неустойки за повну або часткову несплату покупцями коштів за об'єкти приватизації: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 р. N 846 // Урядовий кур'єр. – 2008. – 26 вересня.
15. Про захист прав покупців сільськогосподарських машин: Закон України від 5 червня 2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – 9 липня.
16. Витрянский В. Ответственность по договору перевозки груза / В. Витрянский // Хозяйство и право. - 2001. – №5. – 36 с.
17. Отрадна О.О. Поняття і функції неустойки : історія та сучасність / О.О. Отрадна // Право України. - 2001. - №8. - С. 110-113.
18. Адамовська О.А. Зменшення судом розміру штрафних санкцій / О.А. Адамовська // Вісник господарського судочинства. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – С. 130-136.
19. Матеріали судової практики Вищого господарського суду України: справа №53/143-09 від 07.12.2009 р.: Режим доступу: Єдиний державний реєстр судових рішень України: Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

20. Постанова Вищого господарського суду України від 14.12.2009 р. по справі №4/194-09-482.: Режим доступу: Єдиний державний реєстр судових рішень України : Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
21. Господарське судочинство в Україні : судова практика Верховного суду / За заг. ред. В.В.Онопенка. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 528 с.
22. Постанова Вищого господарського суду України по справі № 310/106 від 23.09.2004 р. : Режим доступу: Єдиний державний реєстр судових рішень України : Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
23. Постанова Вищого господарського суду України по справі №8/574 від 28.04.2005 р. .: Режим доступу: Єдиний державний реєстр судових рішень України : Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
24. Печень О. Правовая природа годовых процентов / О. Печень // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1999. – № 8. – С. 23-26.